

Groot-Amsterdam op keerpunt

Nederlands economische groeimotor Groot-Amsterdam ont- komt niet aan de gevolgen van de crisis¹. In 2009 krimpt de regionale economie naar verwachting bijna 4%. De terugslag in de dominante financiële en zakelijke dienstverlening, maar ook bij bedrijven in de groothandel en logistiek heeft voor rake klappen gezorgd. Toch valt de min door het kleine aan- deel van de cyclische bouw en industrie lager uit dan in an- dere regio's. Vanaf eind dit jaar profiteert de regio van een aantrekkelijke wereldhandel en groeit de economie weer.

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In de eerste twee kwartalen van 2009 kromp de economie met 4,8% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Dat is aanzienlijk meer dan de economie in heel 2008 groeide. Al met al krimpt de economie in heel 2009 met 4,2% fors. In het derde kwartaal is de stemming van consumenten en produ- centen duidelijk verbeterd en treedt stabilisatie op. Vanaf eind dit jaar zal onder leiding van de aantrekkelijke export herstel optreden, waarna het vertrouwen een stimulans krijgt en consumenten hun uitgaven niet langer zullen terugschroev- en. Dit zal zich vervolgens weer vertalen in groei. Hoewel het herstel voor de gehele economie dan terugkeert, geldt dat nog niet voor de investeringen, de huizenprijzen en de arbeidsmarkt.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-4,2%	0,7%
Particuliere consumptie	1,3%	-2,7%	-0,3%
Overheidsconsumptie	2,0%	2,5%	2,0%
Bedrijfsinvesteringen	4,7%	-14,0%	-6,4%
Uitvoer	2,7%	-9,6%	2,6%
Werkloosheid*	3,9%	5,0%	8,0%

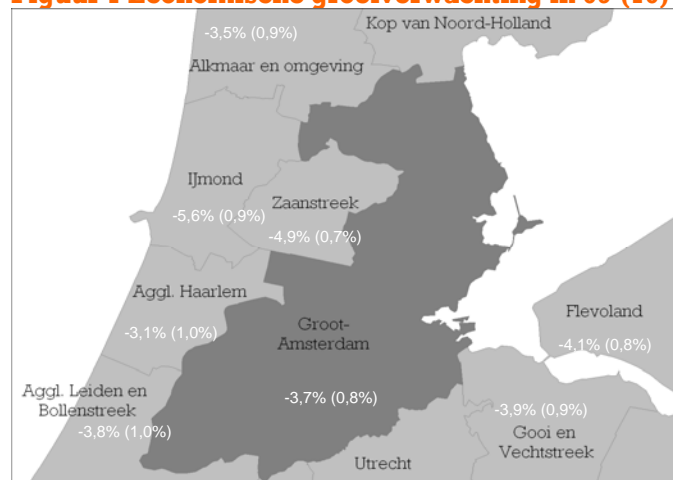
Bron: ING Economisch Bureau *percentage van beroepsbevolking

¹ Groot Amsterdam heeft een aandeel van ruim 11% in de landelijke economie en 63% in de Noord-Hollandse economie.

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in Groot-Amsterdam harder toe dan in de rest van het land?

Dit is niet het geval. Groot-Amsterdam groeide in zowel 2007 als 2008 juist harder dan het landelijk gemiddelde en pres- teert ook dit jaar minder slecht dan de rest. Dit is te danken aan de ondervertegenwoordiging van conjunctuurgevoelige bedrijven in de industrie en in mindere mate de bouw. De crisis heeft de industrie het hardste geraakt (-10,2%) en spe- cifiek deze sector is in Groot-Amsterdam met een aandeel van 6% veel kleiner dan het landelijk gemiddelde (14%). In de bouw moet de sterkste krimp nog plaatsvinden. Daaren- tegen is de crisis in de grote Amsterdamse financiële sector en aanverwante zakelijke dienstverlening (ruim 40% van de economie) wel hard aangekomen. Ook hebben groothandels en logistieke bedrijven in de Haarlemmermeer veel last van de recessie. In het kielzog ondervinden de hotellerie, horeca en detailhandel de gevolgen van afgenomen (zakelijke) be- zoekersaantallen. Al met al gaan wij uit van een krimp van 3,7% dit jaar, gevolgd door een lichte groei volgend jaar (fi- guur 1).

Figuur 1 Economische groeiexpectatie in 09-(10)

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staat Groot-Amsterdam er structureel slecht voor?

Nee, hoewel de crisis de Amsterdamse economie weliswaar op zijn grondvesten heeft doen trillen en lagere bedrijvigheid en toeristenaantallen wel degelijk pijn doen, staat de economie er structureel redelijk goed voor. De pijlers van de economie zijn nog grotendeels intact en de vraaguitval is in de meeste sectoren niet structureel. Bovendien kent Amsterdam een jonge en innovatieve bevolking. Gunstig is dat de sterk vertegenwoordigde sectoren ook het meest weerbaar zijn en op lange termijn een bovengemiddelde groei hebben laten zien. Het groeiperspectief voor Groot-Amsterdam blijft dan ook relatief goed. Wel zal toekomstige groei mede door de structurele verandering in de financiële sector de komende jaren minder robuust zijn dan we gewend zijn. Over de afgelopen 10 jaar groeide de economie van Amsterdam met 3,3% sterker dan gemiddeld in Nederland (2,7%). De komende jaren zal het groeiniveau lager liggen. De nog verder oplopende werkloosheid is hier ook debet aan. Het kost daarnaast tijd om de klap van de sterk gedaalde wereldhandel te boven te komen. Zo liggen de volumes van luchtvracht, 20% lager dan vorig jaar en dalen ook de passagiersaantallen met meer dan 10%. Luchtvaartmaatschappijen, maar ook expediteurs en handelshuizen in 'Greenport Aalsmeer' maken dan ook een moeilijke tijd door. Bemoedigend is dat het exportgedreven herstel hier ook wel het eerst merkbaar zal zijn. Vervolgens kan de zo belangrijke zakelijke dienstverlening aanhaken. Wellicht kan de ongekende toeloop van studenten naar het universiteiten en hogescholen ervoor zorgen dat de kennisintensieve dienstverlening van creatieve bedrijven in de ICT of life sciences, de rol van groeimotor in de hoofdstad kunnen overnemen.

4. De industrie en transport worden dus het zwaarst getroffen, maar zijn er dit jaar ook sectoren die blijven groeien?

De gezondheidszorg toont zich het meest crisisbestendig. Als enige laat deze sector in 2009 nog een stevige groei zien (tabel 2). Zorginstellingen voorzien in een basisbehoefte waar consumenten en overheid niet of nauwelijks op bezuinigen. De toegenomen financiële onzekerheid leidt tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. Volgend jaar zal dit afgeremd door de lichte koopkrachtverslechtering niet veel verbeteren. Ondanks zuiniger consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een groei in de omzet. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien. Van alle krimpende sectoren vertoont de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min. Zakelijke dienstverleners laten een divers beeld zien. Uitzend- en reclamebureaus hebben het meeste last van de vraaguitval, doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en stevig in reclame-uitgaven snoeien. Incassobureaus hebben daarentegen baat bij de verslechterde betalingsmoraal. Ook zijn er juridische dienstverleners die profiteren. In het tweede kwar-

taal van 2009 lieten alle commerciële sectoren een min zien. In de bouw is de recessie in dat kwartaal begonnen.

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector

	2008	2009	2010
Landbouw	0,6%	-2,1%	-1,3%
Industrie	-1,1%	-10,2%	1,2%
Bouw	4,8%	-5,7%	-7,8%
Groothandel	2,6%	-7,0%	0,5%
Detailhandel	0,4%	-3,9%	-2,3%
Horeca	-3,7%	-7,0%	-1,0%
Transport & opslag	0,9%	-10,1%	2,0%
Zakelijke dienstverlening	3,0%	-4,7%	0,2%
Overheid	-0,4%	0,5%	0,6%
Zorg	4,3%	3,5%	3,0%
Totaal Nederland	2,1%	-4,5%	0,0%

Bron: ING Economisch Bureau

5. Is de bodem van het dal voor de regio in zicht?

Hoewel de behoudende consument nog druk uitoefent is de verwachting dat de regio redelijk snel kan volgen in het herstel. De ommekeer doet het eerst gestand in regio's waar industriële bedrijven een belangrijk aandeel hebben. Met de vele logistieke dienstverleners kent Groot-Amsterdam ook cyclische bedrijven, die in een vroeg stadium weer opbloeien. Over heel 2010 zal de regio daarmee nauwelijks onder doen voor andere regio's. Met uitzondering van de bouw laten alle sectoren in 2010 de sterkte krimp achter zich. De veelal lange looptijd van bouwprojecten zorgt voor een vertraagd effect op de productie, waardoor dit de enige sector is die in 2010 nog sterker krimpt dan in 2009. De hard getroffen sectoren industrie, transport en groothandel richten zich geleidelijk op en ontwikkelen zich in 2010 een stuk voorspoediger. Voor 2010 voorzien wij een stabilisatie van de regionale economie die in lijn ligt met de rest van Nederland.

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

Nee, de gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering. Hoewel de somberste prognoses naar beneden zijn bijgesteld, lezen we dagelijks berichten over faillissementen en gedwongen ontslagen. Door vertragende factoren, zoals de deeltijd WW, zal het landelijke banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar. Over beide jaren tezamen gaan landelijk circa 400.000 banen verloren, waarvan circa 40.000 in Groot-Amsterdam. Alleen de overheid en zorg laten voor beide jaren nog een toename zien. Groot-Amsterdam wordt door het grote aantal banen in de financiële en zakelijke dienstverlening niet gespaard², maar heeft met

² Financiële dienstverleners behoren tot de grootste werkgevers van Amsterdam, bron: SEO

de snelle inkrimping van deze sector en afwezigheid van grote industriële bedrijven wel de ergste krimp in 2009 al geïncasseerd. De regio steekt op dit punt gunstig af.

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*	Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2010
Landbouw	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau * Banen van werkzame personen (* 1000)

Toch heeft de Amsterdamse arbeidsmarkt ook minpunten. Veel Amsterdamse banen worden door werknemers uit omliggende regio's bezet, waardoor welvaart weglekt. De arbeidsmarkt kent veel hoog opgeleiden, maar ook veel laag opgeleiden. Per saldo is werkloosheid bovengemiddeld.

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu extra te investeren. De Provincie Noord-Holland onderkent de ernst van de conjuncturele situatie. Zij heeft een speciaal recessieteam opgericht en trekt in 2009 € 50 mln. aan investeringen naar voren. Zo investeert zij in herstructurering van bedrijventerreinen, waterprojecten en worden Noord-Hollandse monumenten en cultureel erfgoed opgeknapt. In tegenstelling tot andere provincies maakt de provincie echter geen extra budget vrij en is daarmee aan de zuinige kant. Op gemeentelijk niveau ligt de korte termijn focus vooral op de arbeidsmarkt. Zo wordt er door het platform arbeid en onderwijs actief ingezet op van werk naar werk trajecten, extra stageplekken, verlenging van schoolcarrières, waarmee jeugdwerkloosheid wordt tegengegaan en promotie van het ondernemerschap. Hoewel de financiële omvang beperkt is, verzachten deze acties de pijn wel.

8. Waar zouden ondernemers in deze tijden van crisis extra aandacht aan moeten besteden?

Van belang is om het hoofd boven water te houden en tegelijkertijd voorbereidingen te treffen om te kunnen profiteren van marktkansen die zich na de crisis aandienen. De volgende onderwerpen vergen daarbij extra aandacht.

Cash is King

Als het economisch minder gaat, heeft dat direct gevolg voor het betalingsgedrag van debiteuren. Dit kan nadelig zijn voor de liquiditeitspositie van uw bedrijf. Tijd dus om uw werkkapitaal actief te gaan beheren. Denk daarbij aan snellere facturering, scherpere incassoprocedures en inschakeling van gespecialiseerde partijen. Verder kunt u met debiteurenbevoorschotting liquiditeit vrijspelen.

Regeren is vooruitzien

Juist nu is het zeer belangrijk om te weten wat de gevolgen van verslechterende marktomstandigheden zijn voor uw bedrijf. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Wat kunt u doen als die ene goede klant vertrekt? Hoe verlicht u dit jaar de effecten en hoe werkt dit in 2010 uit? Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten.

Metten is weten

Rentabiliteit gaat uiteindelijk boven omzet, wees hiervan bewust en kijk vooruit. Vaak zijn de kosten en opbrengsten per product of dienst wel bekend, maar ontbreekt de overview. Als u beschikt over goede managementinformatie, kunt u een verdiepingsslag maken en inzichtelijk krijgen hoe u kunt bijsturen. De investering die daarvoor nodig is, betaalt zich zonder twijfel terug. Relevante vragen zijn bijvoorbeeld: hoeveel verdien ik op een bepaalde relatie? Wat is de concentratiegraad van de klantenportefeuille? Wat is de verhouding tussen omzet en kosten en tussen vaste en variabele kosten?

Ken uw klant

Elke ondernemer zal zeggen dat hij zijn opdrachtgevers goed kent. Maar is dat ook echt zo? Bedrijfsketens worden complexer en contacten vinden vaak uitsluitend nog digitaal of telefonisch plaats. Is uw contactpersoon representatief voor het gehele klantenbestand en hoe komt u achter veranderende behoeftes van uw klant? Het is waardevol om uw kennis op dit punt te vergroten en op die manier mee te denken. Want reken maar: nu het economisch tegenzit, zullen ook opdrachtgevers hun wensen aanpassen.

Niets kalmeert zozeer als een genomen besluit

Ondernemen draait om keuzes maken. Soms ook harde keuzes. Het belangrijkste is de keuze voor het aanbrennen van focus. Succesvolle ondernemers concentreren zich op datgene waar ze goed in zijn of willen worden. Neem daarom afscheid van verliesgevende activiteiten en klanten. Kijk kritisch naar uw prijzen en schakel waar nodig extern advies in. Anderen kunnen u helpen om met een frisse blik naar uw organisatie te kijken. Dit kan een organisatieadviseur zijn, uw accountant of uw bank. Door vroegtijdig in gesprek te gaan, kunnen ze proactief meedenken. Hier komen vaak goede oplossingen uit voort.

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

**Rico Luman,
Regioeconoom
020 56 39 893**

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 22 september.

